

**И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ
КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ**

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

Д 13. 23. 662 диссертациялык кеңеши

**Кол жазма укугунда
УДК.....**

БАТИРОВ АЗИЗБЕК РУЗИБАЕВИЧ

**МЕКТЕП ОКУУЧУЛАРЫН ФОЛЬКЛОРДУК ЧЫГАРМАЛАРДЫН
НЕГИЗИНДЕ ПАТРИОТТУУЛУККА ТАРБИЯЛООНУН
ПЕДАГОГИКАЛЫК ШАРТТАРЫ**

13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2024

Диссертациялык иш И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасында аткарылды

Илимий жетекчи: **Калдыбаева Айчүрөк Токтополотовна**
педагогика илимдеринин доктору, профессор,
И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик
университетинин педагогика кафедрасынын
профессору

Расмий оппоненттер:

Жетектөөчү мекеме:

Диссертациялык иш 2024-жылдын _____ саат ____ до И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча уюштурулган Д 13.23.662 диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот (Дареги: 720026, Бишкек шаары, И. Раззаков көчөсү, 51).

Диссертацияны коргоонун онлайн трансляциясынын идентификациялык коду: <https://vc.vak.kg/b/132-iro-djs-est>.

Диссертация менен И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин Илимий китепканасынан (720026, Бишкек ш., И. Раззаков көчөсү, 51), Кыргыз билим берүү академиясынын китепканасынан (720040, Бишкек ш., Эркиндик бульвары, 25) жана КР Президентине караштуу УАКтын расмий сайтынан (<https://vak.kg/>) таанышууга болот.

Автореферат 20____-жылдын _____ таркатылды.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,
педагогика илимдеринин кандидаты, доцент

Абдыкапарова А.О.

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Адамзаттын бүгүнкү XXI кылымдагы өнүгүшү бир жагынан ааламдашуу процессинин ыкчамдашы менен маданияттардын интеграцияланышын шарттаса, экинчи жагынан улуттук баалуулуктардын өзгөрүп, жалпы цивилизациянын бири-бирине тийгизген таасиринин күчөшүн шарттады. Мунун өзү планетада тилдик, регионалдык, диндик, экономикалык, адеп-ахлактык, маданий ж.б. баалуулуктардын тымызын атаандашын жаратып, алардын карама-каршылыгын көрсөттү. Байыртадан келе жаткан баалуулуктардын критерийлери жана сапаттары өзгөрдү, буга адамдын компьютердик технологияларга тез көнүгүп баратышы, жаштардын бир эле учурда бир нече тилди өздөштүрүүсү, анын ичинде англис, кытай, орус тилдеринин жанаша жашаган элдерге активдүү таасири, коммуникациялык чөйрөдө бирге кызматташуу ж.б. факторлор таасир этти. Мына ушундай чиленишкен жана татаал дүйнөдө ар бир улут, эл, инсан өзүнүн нукура жүзүн, байыртадан келе жаткан салттуу баалуулуктарын сактай билиши керек, ансыз алар тарыхтын агымынан сүрүлүп, ааламдашуунун агымына кирген бойдон кайра чыкпай калат.

Өлкөнүн маданият жана билим берүү, илим чөйрөсү ааламдашуу процессиндеги өзгөрүүлөргө адаптациялашкан гана эмес, улуттук баалуулуктарын массалык маданияттын терс таасирине каршы коё алган адистерди даярдоосу – замандын актуалдуу проблемаларынын бири. Жаңы доордун адиси ички руханий дүйнөсү бай, улуттук баалуулуктарды түшүнгөн жана сыйлаган, өз элинин этникалык маданиятын, тарыхый эс-тутумун, салттуу тарбия жөрөлгөлөрүн өнүктүрүүгө салым кошкон адам болууга тийиш.

Кыргыз Республикасынын Президентинин “Кыргызстан элинин тарыхый жана маданий мурастарын окуп-үйрөнүүнү тереңдетүү жана атуулдук мекенчилдикти калыптандыруу боюнча чаралар жөнүндөгү” токтому (2012), “Кыргыз Республикасындагы жарандык-мекенчилдик тарбия жөнүндө” Кыргыз Республикасынын мыйзамы (2014), “Манас” эпосу жөнүндө Кыргыз Республикасынын мыйзамы (2010), “Кыргыз Республикасынын жарандарын, жаш муундарын рухий-адептик, патриоттук жактан тарбиялоо концепциясы” (2010), “Манасты” мектептерде жана жогорку окуу жайларында окутуунун концепциясы” (2012), Кыргыз Республикасынын Президентинин “Манас” жана Чыңгыз Айтматов улуттук академиясын түзүү” тууралуу токтому (2019), Кыргыз Республикасынын Президентинин “Инсандын руханий-адеп-ахлактык өнүгүүсү жана дене тарбиясы” (2021), “Улуттук нарк жөнүндө” (2022) жарлыктары азыркы күндө жаштарды элибиздин руханий мурастары менен билим жана тарбия берүүнүн зарылдыгын жана мүмкүнчүлүгүн көрсөттү.

Кыргыз Республикасынын Президенти С. Н. Жапаровдун «Инсандын руханий-адеп-ахлактык өнүгүүсү жана дене тарбиясы» жөнүндөгү жарлыгында (2021) “Дүйнөнүн дээрлик бардык өлкөлөрүн каптаган кризис

өндүрүштүк мамилелердин түзүлгөн ыкмасы, тынымсыз керектөөчүлүк жарыш, жаратылыш ресурстарын сарамжалсыз пайдалануу, анын натыйжасы катары саясий системанын, экономикалык мамилелердин кризиси жана адамдардын жүрүш-турушундагы руханий, адеп-ахлактык башаттын төмөндөшү менен байланышкан руханий чөйрөнүн үстүнөн материалдык мамилелердин артыкчылыгы дүйнөдөгү, анын ичиндеги Кыргызстандагы системалуу кризистин башталышы жана себеби болуп калды”¹, – деп айтылат. Мына ушул системалуу кризистен чыгуунун илимий жана практикалык концепцияларын эң биринчи кезекте билим берүү жана маданият тармагы сунуш кылышы керек. Ал кризистин башатында азыркы жаштарды патриоттук тарбиялоонун жетишсиздиги, балдардын өз Ата Журтун сүйүү сезимдеринин бошондугу турат. Ушундай шартта кыргыз элинин байыркы убактан бери турмуштук тажрыйбада сынактан өтүп калыптанган этникалык педагогикабыздагы улуттук фольклордун ордун, алардын идеяларын окутуу жана тарбиялоо процессинде колдонуунун, өркүндөтүүнүн, бул процессти этнопедагогизациялоонун илимий-методикалык мүмкүнчүлүктөрүн иштеп чыгуу жана практикага сунуштоо бүгүнкү күнү улуттук педагогика илими үчүн өзгөчө актуалдуу болуп эсептелет. Себеби, уруунун улут жана эл болуп калыптануусунда ошол уруунун, улуттун, элдин оозеки чыгармачылыгы өзгөчө орун ээлеп келген. Классикалык аныктамаларга салып айтканда «эң биринчи сөз болгон», ошол сөз оозеки адабиятты жараткан, ал эми оозеки адабият элдин үмүт-тилегин, сарсанаасын, үрп-адатын, жашоо-тиричилигин ар түрдүү учурларда, доорлордо таамай чагылдырып берген руханий каражат болгон.

Элдик фольклордук мурастардын идеяларын балдарды тарбиялоо ишмердүүлүгүндө пайдалануунун мүмкүнчүлүктөрү тууралуу теориялык жана практикалык ойлор Я. А. Коменский (1989), К. Д. Ушинский (1986; 1988), Л. Н. Толстой [1989], А. С. Макаренко (1935), В. А. Сухомлинский (1985), Ш. А. Амонашвили (1987), Г. Н. Волков (1979; 2000) ж.б. классик педагогдордун эмгектеринде жана тажрыйбаларында ар тараптуу көрсөтүлгөн.

Кыргыз оозеки көркөм чыгармачылыгынын педагогикалык баалуулугу Б. А. Апышев (2002), А. А. Алимбеков (1997; 2001), А. Э. Измайлов (1991), Б. С. Исаков (1994; 2005), С. Иптаров (1991), А. Т. Калдыбаева (1994; 2005), Ж. И. Койчуманов (1964), М. К. Колдошов (2023), Т. Ормонов (1972), С. К. Рысбаев (2006; 2014) ж.б. педагог окумуштуулар, А. А. Акматалиев (1998; 2010), Э. Абдылдаев (1981; 1987), С. Б. Байхожоев (2004), М. Б. Борбугулов (2004), П. И. Ирисов (1972), С. З. Закиров (1960), А. Жайнакова (1982), С. Т. Кайыпов (2003; 2005), Р. З. Кыдырбаева (1984; 1996), О. С. Сооронов (1981), Г. Ж. Орозова (1998; 2000), Ж. Т. Таштемиров (1975), А. Турдугулов (1996) ж.б. адабият теоретиктери жана сынчылар тарабынан изилденген.

¹ Кыргыз Республикасынын Президентинин «Инсандын адеп-ахлактык өнүгүүсү жана дене тарбиясы» жөнүндөгү Жарлыгы // Кыргыз Туусу газетасы, 2021. – 29-декабрь.

Ал эми улуттук фольклордун ичинен “Манас” эпосундагы педагогикалык ойлор жана тажрыйбалар Г. Н. Волковдун “Письма о Манасе” (1971) аттуу макаласында, Т. Ормоновдун “Педагогические воззрения древних киргизов в эпосе “Манас” (1972), Г. А. Абдымомунованын “Манас” эпосунун негизинде жаштарды атуулдукка тарбиялоо” (2009), Ф. Т. Баитованын «Манас» эпосу аркылуу болочок мугалимдерди этнопедагогикалык жактан даярдоо» (2016), Ж. Т. Каденованын “Манас” эпосунда бала Манастын инсан, патриот катары калыптанышында элдик тарбия салттарынын ролу» (2018) деген темадагы диссертацияларында иликтенген. “Манас” эпосун окутуу проблемасы боюнча Д. Т. Саалиеванын “Мектепте “Манас” эпосун үйрөтүүнүн методикасы” (1995), Б. К. Оторбаевдин “Семетей” жана “Сейтек” эпосторун окутуунун мазмуну жана методу” (1995), Н. И. Тахированын “Манас таануу” курсун колледждерде окутууну этнопедагогикалык негизде өркүндөтүү” (2019) деген темалардагы кандидаттык жана А. З. Зулпуевдин “Жогорку окуу жайларында манас таануу курсун окутуунун илимий-методикалык негиздери” (2022) деген темадагы докторлук диссертацияларына объект болуп кирген. Эпостун элдик педагогикалык маданияттагы орду С. Байгазиевдин (2012; 2013; 2014; 2015; 2016; 2017; 2021), К. Калчакеевдин (1992), А. Ж. Муратовдун (2011; 2015; 2016; 2017) эмгектеринде чагылдырылган. “Кыргыз орто мектептеринде фольклорду окутуунун методикасы (V-VI класстардын мисалында)” деген темада А. Ж. Шералиеванын кандидаттык диссертациясы корголгон (2014). Кыргыз элинин дидактикалык чыгармалары, анын ичинде макал-ылакаптары, табышмактары, элдик тамсилдери, жаңылмачтары элдик педагогикалык булак катары “этнопедагогикалык афористика” багытында бир катар изилдөөчүлөрдүн эмгектеринде орун алган. Жогорудагы эмгектерде кыргыз фольклорундагы таалим-тарбиялык идеялар, оозеки чыгармачылыктын таанып билүүчүлүк жана тарбия берүүчүлүк функциялары жалпысынан ачып көрсөтүлгөнү менен бул кубулушту азыркы замандын татаал жана чалкеш контексттинде педагогикалык аспектиден патриоттук тарбияга байланыштуу чагылдыруу өңүтү системага салынып, атайын максатта изилденген эмес. Улуттук фольклордук мурастардын абдан ар тараптуу жана бай казынасын азыркы ааламдашуу доорунда жаштарды тарбиялоого колдонуунун практикалык баалуулугу жана колдонууга карата муктаждыктардын болсо да, ал руханий баалуулуктарды максатка ылайыктап, оптималдуу пайдалануу боюнча мугалимдердин жана тарбиячылардын педагогикалык билимдеринин жана этнопедагогикалык маданиятты өздөштүрүү деңгээлинин жетишсиздигинин ортосунда объективдүү **карама-каршылыктар** орун алган.

Мына ушул негизги карама-каршылык кыргыз фольклорунун жаштарды патриоттукка тарбиялоо идеялары жана тажрыйбалары, алардын азыркы учурдагы чоң мүмкүнчүлүктөрү жана ушул баалуу материалдарды практикада пайдалануунун педагогикалык шарттарын иштеп чыгуу биздин иштин **проблемасын** аныктап, **“Мектеп окуучуларын фольклордук**

чыгармалардын негизинде патриоттуулукка тарбиялоонун педагогикалык шарттары” деген темада изилдөө жүргүзүүгө түрткү берди.

Диссертациянын темасынын артыкчылыктуу илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор), билим берүү жана илим мекемелери жүргүзгөн негизги изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациянын темасы И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасынын 2017-2023-жылдардагы илим-изилдөө иштеринин тематикалык планы менен байланыштуу.

Изилдөөнүн максаты: мектеп окуучуларын фольклордук чыгармалардын негизинде патриоттуулукка тарбиялоонун педагогикалык шарттарын, моделин иштеп чыгуу жана эксперимент аркылуу тешерүү.

Изилдөөнүн милдеттери:

1. Фольклордук чыгармалардын элдик педагогикалык баалуулук экендигин, алардын азыркы ааламдашуу доорундагы таалим-тарбиялык функциясын аныктоону тереңдетүү жана теманын изилденишине, методологиялык таянычтарына обзор берүү.

2. Патриоттук тарбиялоодо кыргыз элинин фольклордук мурастарынын зарылдыгын жана мүмкүнчүлүгүн аныктоо.

3. Мектеп окуучуларын фольклордук чыгармалардын негизинде патриоттуулукка тарбиялоонун педагогикалык шарттарын, моделин иштеп чыгуу жана эксперимент аркылуу тешерүү.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы:

– фольклордук чыгармалардын элдик педагогикалык баалуулук катары өзгөчөлүктөрү конкреттештирилди; фольклордук чыгармалардагы патриоттук тарбиялоо идеялары аныкталды жана алардын бүгүнкү күн үчүн керектүү делген базасы түзүлдү;

– кыргыз элинин оозеки көркөм мурастары аркылуу мектеп окуучуларын патриоттуулукка тарбиялоонун ыкмалары, принциптери жана жолдору, б.а., жалпы модели жана шарттары иштелип чыгылды;

– иштелип чыккан моделдин жана педагогикалык шарттардын, технологиялардын бүгүнкү мектеп практикасы үчүн жарамдуулугу педагогикалык тажрыйба аркылуу сынактан өткөрүлдү.

Алынган натыйжалардын практикалык мааниси: биздин эмгек окуучуларды кыргыз фольклорунун негизинде патриоттуулукка тарбиялоонун теориялык жана практикалык жолдорун көрсөтүп берет, аларды мугалимдер жана тарбиячылар өз ишмердүүлүгүндө колдоно алат. Ошондой эле изилдөөнүн негизги материалдары жана сунуштары университеттердин педагогикалык багыттагы факультеттеринде болочок мугалимдерди даярдоодо окуу программасын, окуу китептерин, методикалык колдонмолорду өркүндөтүп иштөөдө, мугалимдердин адистигин жогорулатуу ишмердүүлүктөрүндө пайдаланышы мүмкүн.

Диссертациянын коргоого алынып чыгуучу негизги жоболору:

1. Фольклор бардык элдерде болгондой эле кыргыздарда да улуттук педагогикалык идеялардын, салттуу тарбиялык маданияттын булагы жана тарбия берүүнүн каражаты болуп келген. Андай чыгармаларга элдин

турмуштук тажрыйбасы, жамандык-жакшылык, ак ниеттик-кара өзгөйлүк тууралуу этикалык концепциясы сиңдирилген. Оозеки чыгармачылык атадан – балага, муундан – муунга, бир доордон – экинчи доорго таалим-тарбиялык идеяларды улам жаңылап, тазалап, практикалык жактан колдонууга ыңгайлаштырып өткөрүп турган динамикалык, эволюциялык процесс болгон. Фольклор аркылуу адамдар өздөрүнүн моралдык облигин көргөн, андагы каармандардан өрнөк алган, эстетикалык табитин, тил байлыктарын, руханий маданиятын өнүктүрүп-өстүргөн.

2. Кыргыз элинин оозеки көркөм сөз мурастары жаштарды гармониялуу тарбиялоо менен анын ичинде патриоттук тарбиялоого өзгөчө маани берип, бул идеяларда кылымдар бою колдонулуп келген салттуу педагогикалык билимдерге жана тажрыйбаларга таянган. Кыргыз фольклорунун мурастары аркылуу азыркы окуучуларды патриоттуулукка тарбиялоо ишмердүүлүгү ал процесстин максат-милдеттерине, мазмунуна, принциптерине, технологияларына байланыштуу ишке ашырылат.

3. Улуттук фольклордук мурастар аркылуу азыркы окуучуларды патриоттуулукка тарбиялоо боюнча изилдөөбүздүн теориялык негиздерин педагогикалык тажрыйбада сынактан өткөрүү биздин сунуштардын практикада пайдаланууга туура келишин көрсөтөт.

Издөнүүчүнүн жекече салымы. Диссертациядагы теориялык жоболор, практикалык сунуштар, эмгектин негизинде жазылган илимий макалалар изденүүчү тарабынан жеке иштелип чыккан жана тажрыйбалар жеке өзүнүн иш-аракеттери менен жүргүзүлгөн.

Изилдөөнүн эксперименталдык базалары. Ош облусунун Кара-Суу шаарындагы В. И. Ленин атындагы №66 орто мектеби, Ош облусунун Кара-Суу шаарындагы Балдар чыгармачылык борбору, Ош шаарындагы “Жетиген” мектеп-лицейи, Бишкек шаарындагы №93 жалпы орто билим берүү мектеби, Бишкек шаарындагы №40 жалпы орто билим берүү мектеби, Бишкек шаарындагы Балдар чыгармачылык борбору.

Диссертациянын жыйынтыктарынын апробацияланышы: Изилдөөнүн негизги идеялары, натыйжалары илимий-практикалык конференцияларда жана И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасынын отурумдарында, тажрыйба жүргүзүлгөн мектептердин методкеңештеринде, диссертациялык кеңештин алдын ала коргоо жыйынында талкууланды.

Диссертациянын натыйжаларынын жарыяланышынын толуктугу. Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары 9 макалада, анын ичинен 4 макала РИНЦ системасында, жарыяланган.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү. Диссертациялык иш изилдөөнүн илимий негизин камтыган киришүүдөн, үч баптан жана алардан келип чыккан тыянактардан, жалпы корутундудан жана практикалык сунуштардан, колдонулган адабияттардын тизмесинен (306), таблицалардан (18), сүрөттөрдөн (5) турат. Жалпы көлөмү – 165 бет.

ИЗИЛДӨӨНҮН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөөнүн актуалдуулугу, максаты, милдеттери, илимий жаңылыгы, практикалык мааниси, коргоого сунушталган жоболор, аткарылган ишке изденүүчүнүн жеке кошкон салымы жана анын ишинин басылмаларда жарыяланышы, диссертациялык иштин түзүлүшү, көлөмү көрсөтүлгөн.

Биринчи бап «Патриоттук тарбиялоо жана улуттук фольклордун тарбиялык функциясы тууралуу илимий көз караштардын теориялык-методологиялык негиздери» деп аталып, жалпысынан бул бап диссертациянын теориялык-методологиялык базасын аныктоого, проблеманын изилдениш эволюциясын обзордук таризде анализдөөгө жана эмгектеги түйүндүү түшүнүктөрдүн маанисин чечмелөөгө арналды. Анын биринчи бөлүмүндө “*Патриот*”, “*Патриоттуулук*”, “*Патриоттук тарбиялоо*” түшүнүктөрүнүн теориялык анализин ачып берүүгө багытталат. Фольклор – бул жамаатташкан чыгармачылык, мындай чыгармаларды түпкүлүгүндө жалгыз автор чыгарган болсо да, бара-бара ошол автор унутулуп, ар кыл доордо, ар түрдүү адамдар алымча-кошумча киргизип отуруп, жалпы элдик чыгармага айланып кетет да, аларга ошол эл, улут өз идеяларын, тил байлыктарын кошкон болот. Мына ошол элдик мүдөөдө эң биринчи кезекте патриоттук идея сиңдирилет, себеби жер талаш, байлык талаш ар дайым адамзатты уруштарга, согуштарга чакырып турган. Андай согуштарда коргонуу, душманга каршы туруу, эгер жерин басып алган болсо, аларды сүрүп чыгуу ар бир атуулдун милдети катары эсептелген. Ал милдетти жаштарга, балдарга түшүндүрүүдө сөз өнөрү катары оозеки чыгармачылык өзгөчө орунда турган. Ар бир эле чыгарма балдардын таанып-билүү, акыл-эс сезимдерин өнүктүрүү менен аларды тарбиялоого кызмат кылган, демек, педагогикалык милдет аткарган. Кыргыздардын баатырдык эпосторунда, элдик дастандарында балдарды патриот катары тарбиялоонун каражаттары, методдору жана жолдору кеңири чагылдырылган, эли-жерин сүйгөн инсандын идеалдуу образы түзүлгөн, Ата Журттун кооздугу, Мекендин табияты, андагы жаныбарлары менен өсүмдүктөрү сүрөттөлгөн. Мына ушул көрүнүштөр жана кубулуштар сөз өнөрүнүн дилге жетип, сезимди козгой турган поэтикалык бай каражаттары менен айтылып, угуучуга күчтүү таасир этип, анын эмоционалдык сезимдерин коргоп, эстетикалык табитин жогорулаткан. Фольклордук чыгармалар кайсыл гана жерде, кандай гана шартта болбосун аткарыла берген, аны аткаруу үчүн концерттик зал, оркестр, же башка каражаттар керек болгон эмес, манасчынын астына көлдөлөң салынып, жанына бир кесе сары май коюлса, күүчүгө колуна комузун же кыягын берсе – жетиштүү. Көрүүчүнү же угуучуну сыйкырдуу дүйнөгө жетелеп кете берген. Өзгөчө мекен чегине душман жакындап келгенде манасчылар өз өнөрлөрүн көрсөтүп, жерди коргоого адамдарды чакырып, журтту сактап калууга үндөп турган. Бүгүнкү күндө да дүйнөдө согуш очогу алоолоп күйүп турганда, этникалык кагылыштар чыга калып жатканда, ааламдашуунун агымы Ала-Тоо жерин

тегиз каптай баштаганда балдарга патриоттук тарбия берүүнүн мааниси өзгөчө экендиги сезилет.

Ааламдашуунун катаал агымына туруштук берүү үчүн башкырлар “Урал-Батыр”, буряттар “Гэсар”, калмактар “Жангар”, тувалыктар “Мете Баян-Тоолай”, якуттар “Нюргун Боотур”, алтайлар “Алтай-Бучай”, хакастар “Албынжи”, өзбектер “Алпамыш”, түркмөндөр “Гөр уулу”, казактар “Козу-Корпөш, Баян-Сулуу”, кара калпактар “Кырк кыз” сыяктуу эпосторуна, дастандарына кайра-кайра кайрылап, алардын башка каармандарынын айкелдерин орнотту, алар тууралуу кинолорду тартты, спектаклдерди койду, мектеп программасында киргизип окуу сааттарын көбөйттү. Булар жаштарга ар бир элдин көп кылымдар бою мурастап сактап келген патриотизм сезимин жеткирүүгө жана бекемдөөгө, кийинки муундарга өткөрүп берүүгө кызмат кылары жыл өткөн сайын актуалдуулугун жогорулатып барат.

“Патриот” – бул адамдын сапаты менен байланышкан, адамдарга гана таандык сапат. Жөнөкөй сөз менен айтканда өз элин, өз жерин сүйүү, ошол эл-жери үчүн кызмат кылууга даяр турган адам. Грек тилинен которгондо “мекендеш”, “мекен”, “ата журт”, “тууган жер” дегендей түшүнүктөр менен байланышат. Андай адамдар өз элинин, жеринин тарыхын, салттарын, этнографиясын, инсандарын жогору баалайт, аларды негизсиз танууга каршы турат. Бул социалдык сезим жана саясий принцип.

Орус тилиндеги айрым түшүндүрмө сөздүктөрдөн которуп берели:

Патриот (грек. *patriotes* – жердеш) – өз элине берилген, өз жерин сүйгөн, ошол эл-жери үчүн өзүн курман кылууга жана эрдик жасоого барган киши (*Ушаковдун түшүндүрмө сөздүгү*).

Патриот – патриоттуулук менен сугарылган киши, кандайдыр бир ишке берилип калган адам, мисалы, өз заводунун патриоту (*Ожеговдун түшүндүрмө сөздүгү*).

Патриот – өз Ата Журтун сүйүп, эли-жерине берилгендик (*Малый академический словарь*).

Патриот – Петр доорунан орус тилине кабыл алынган сөз (лат. *patriota*, уңгусу *patria* – “отечество, родина” (*Шанскийдин этимологиялык сөздүгү*) ж.б.

“Патриоттуулук” – бул “патриот” деген сөздөн келип чыгат. Орусчасы – патриотизм. Патриоттуулук тууралуу түшүнүктүн тамыры тереңге кетет. Байыркы грек ойчулу Платон Мекен деген түшүнүк Ата жана Эне деген түшүнүктөн да баалуу деген. Макиавелли, Крижанич, Руссо, Фихте бул түшүнүккө баа берген. Ал эми “патриот” деген термин 1789-жылдагы Улуу Француз революциясынан соң ошол төңкөрүшчүлөргө карата кеңири колдонула баштады. Орус императору Петр I патриоттуулук улуу күч экендигин белгилеп, орус адамынын алдына “Бог, Царь жана Отечество” деген ураан таштаган. Аскерлердин патриоттук сезимдерин көтөрүү үчүн жүрүш-туруш нормаларын ишке киргизген, француз тилине артыкчылык берип келген айрым аристократтарды орус тилинде сүйлөөгө, жазууга мажбурлаган. XIX кылымда орус педагогикасы мектептер үчүн

“Отчизноведение” жана “Отечествоведение” деген предметтерди окутууга сунуш кылган.

Патриоттуулук сезими – бул жалаң эле сезим (эмоция), куру кыйкырык, “ураанчыл” аракет эмес, ал – идея, идеялардын биримдиги, иш-аракет, бир нерсе аткарууга жетишүү. Патриоттуулук кылымдар бою бир топ муундардын, миллиондогон жарандардын кызыкчылыгынын биримдигинен түзүлгөн. Патроттуулук жалган, же жасалма болбошу керек, анын артында реалдуу адамдардын жашоо образы турат.

Патриоттуулук төмөнкүдөй сезимдерден көрүнөт: адамдын өз туулган же бала чагында өскөн жерине тартылуусу, берилүүсү; өз элинин тилине, көркөм өнөрүнө, салттарына, үрп-адаттарына сый мамиле кылуусу, эл-жеринин өнүгүүсү үчүн жана бүтүндүгү үчүн кам көрүүсү, Ата журтунун алдында өзүнүн милдетин, парызын түшүнүүсү, өз Мекенине, элине сыймыктануусу, мактануусу ж.б.

“Патриоттук тарбиялоо” – тарбиянын бир түрү. Жаштарды, балдарды, деги эле адамдарды акыл-эс, руханий, эмгек, эстетикалык, денебой, адеп-ахлак жактан тарбиялоо сыяктуу эле патриоттук тарбиялоого элдик педагогикада да, классикалык педагогикада да өзгөчө маани берилип келген. Тарбиянын бул түрү белгилүү бир чөйрөдө, белгилүү бир социалдык баалуулуктардын негизинде калыптандырылат. Патриоттук тарбия – бул түрдүү инсандын коом жана эл алдындагы милдети, абийири, ыйман-адеби, атуулдугу менен байланыштуу жандуу процесс.

Патриоттук тарбиялоо – атайын максатта балдарды, жаштарды өз мекенинин атуулу катары сезимдерин калыптандырууга, эли-жерин сүйүүгө, элдик нарктарды жана салттарды урматтоого үйрөтүү.

Азыркы педагогикада (Е. В. Мусина) мектепте *патриоттук тарбиянын төмөнкүдөй компоненттери* белгиленип жүрөт:

1. *Керектөөчүлүк-мотивациялык компонент.* Мында окуучулар Мекенди сүйүүнүн, ага берилүүнүн, тарыхый доордогу мекенчил баатырлардын эрдиктерине таазим этүүнүн өздөрү үчүн зарыл экендигин түшүнөт.

2. *Когнитивдик-интеллектуалдык компонент.* Мында окуучулар адам ишмердүүлүгүнүн түрдүү чөйрөсүндөгү патриоттуулуктун маңызын тарых, адабият, мекен таануу, кыргыз тили сабактары, класстан тышкары иштер, фольклордук-этнографиялык кечелер аркылуу андап түшүнөт да, патриоттук сезимдерин байытат.

3. *Эмоционалдык-сезимдик компонент.* Бул компонент окуучуларда патриоттук көз караштардын жана ишенимдердин калыптануу процессинен турат.

4. *Жүрүш-туруш жана эрктик компонент.* Бул өз ичине патриоттук жүрүм-турумдардын пайда болушун жана өнүгүшүн камтыйт.

1.1-таблица – Азыркы мектептеги патриоттук тарбиянын багыттары

№	Патриоттук тарбиянын багыттары
1.	Руханий-адептик
2.	Тарыхый-жерге таануучулук (край таануучулук)
3.	Атуулдук-патриоттуулук
4.	Социалдык-патриоттуулук
5.	Аскердик-патриоттуулук
6.	Спорттук-патриоттуулук
7.	Баатырдык-патриоттуулук

Патриоттук тарбиянын методдору:

1. Издөө иштери (элдик баатырлардын, аймактын атактуу адамдарынын өмүр жолу, жасаган эрдиктери менен таанышуу, аларды ар кандай оозеки жана жазма булактардан издөө, ошондой адамдар тууралуу эскерүүлөрдү жыйноо, тарыхый “ак тактарды” калыбына келтирүүгө катышуу ж.б.).

2. Изилдөөчүлүк методдор (архив материалдарын, фотохроникаларды табуу, доклад, реферат, макала жазуу ж.б.).

3. Жасалгалоо иштери (газета, журнал, буклет чыгаруу, слайд жасоо, мектеп музейине, китепканага стенддерди даярдоо ж.б.).

4. Социологиялык сурамжылоо, анкета таратуу (теманын айланасында).

5. Көргөзмөлөргө, семинарларга, жолугушууларга катышуу жана уюштурууга жардам берүү.

6. Фольклордук багыттагы иш-чараларга (концерт, айтыш, манасчылык жарыштар ж.б.) катышуу.

7. Тажрыйбаларды үйрөнүү жана жайылтуу ж.б.

8. Патриоттук тарбия балдардын өзүн өзү таанып билүүсүнө, өзүн өзү эл арасында көрсөтүүгө, чөйрөгө социалдашуусуна чоң жардам берет.

Патриоттуулук бул – инсандын руханий-адептик, атуулдук жана көз караштык сапаттарынын калыптанышы болсо, патриоттук тарбия мына ошол максатка жетүүнүн жолдорун, ыкмаларын, каражаттарын көрсөтүп берүүчү педагогикалык-психологиялык ишмердүүлүк.

Патриоттук тарбияны ишке ийгиликтүү ашыруунун принциптери:

- гуманисттик принцип;
- аймактык өзгөчөлүктөрдү, шарттарды эске алуу принциби;
- дифференциациялоо принциби;
- үзгүлтүксүздүк жана ырааттуулук принциби;
- интегарциялоо принциби;
- турмуш менен байланыштыруу принциби;
- активдүүлүктү колдоо (стимулдаштыруу) принциби ж.б.

Патриоттуулук жана патриоттук тарбия ар бир адамдын тагдырындагы чечүүчү түшүнүктөрдүн бири, билим берүү мекемелеринин бардык түрү патриотторду тарбиялап чыгаргандыгы менен бааланат.

Патриоттук тарбиялоонун теориясы жана практикасы орус педагогикасында А. Н. Выршиковдун эмгектеринде, М. В. Циулинанын китебинде, А. А. Куделичтин, А.Е.Мешковдун, А. В. Осипованын, М. А. Печенюктун, И. В. Прошектин, Д. С. Сенюктун, Н. А. Сиволобованын, О. Н. Шитикованын диссертацияларында изилденген.

Экинчи бөлүм «Фольклордук чыгармалардын мектеп окуучуларын патриоттуулукка тарбиялоонун булагы жана каражаты катары изилденишине обзор жана изилдөөнүн методологиялык таянычтары» деп аталат. Фольклордук чыгармаларды колдонуунун методологиялык негиздери педагогиканын классиктери тарабынан өз кезегинде эле айтылып келген. Украинанын Павлыш орто мектебинин мугалими, директору болуп иштеген советтик новатор педагог В.А.Сухомлинский (1918-1970) «Сердце отдаю детям» деген китебинде кандайча кылып балдар менен фольклордук мурастарды ишинде колдонгонун айтып берет. Чуваш окумуштуусу Г. Н. Волков этнопедагогикалык багыттагы китептеринде балдарды патриот кылып тарбиялоодо улуттук фольклордун функциясы өзгөчө экендигин белгилейт.

Орус фольклорундагы тарбиялык идеялар А. Н. Веселовскийдин “Разыскания в области русского духовного стиха”, Г. П. Федотовдун “Стихи духовные (русская народная вера по духовным стихам)”, В. П. Аникиндин “Русское устное народное творчество”, Ф. И. Буслаевдин “Идеальные женские характеры Древней Руси”, А. С. Деминдин “О древнерусском литературном творчестве” деген эмгектеринде ачылып берилген.

Улуттук фольклор эл турмушун чагылдыруунун социалдык-адабий, философиялык-эстетикалык, ошол эле кезде мифологиялык-педагогикалык булагы катары орус адабиятчысы А. А. Петросьяндын “История народа и его эпос”, В. Я. Пропптун “Поэтика фольклора”, “Фольклор и действительность”, Б. Н. Путиловдун “Методология сравнительно-исторического изучения фольклора”, “Эпическое сказительство: типология и специфика” ж.б. эмгектеринде элдик аң-сезим, мифология менен карым-катышта каралган. Дагы бир орус совет фольклористи В. М. Жирмунский “Введение в изучение “Манаса”, “Сравнительное литературоведение”, “Тюркский героический эпос” деген китептерин жазып түрк элдеринин фольклору, анын ичинде “Манас”, “Эр Төштүк” эпосу боюнча кызыктуу ойлорун айткан, адамдардын эпикалык ой жүгүртүүсүнө, чыгармалардын сюжеттик-композициялык, образдык түзүлүшүнө салыштырма-типологиялык анализ жүргүзгөн. “Манас” эпосун, жалпы дүйнөлүк, анын ичинде түрк-монгол эпосторунун контекстинде кароо багыты А. Н. Бернштамдын “Эпоха возникновения великого киргизского героического эпоса “Манас”, Е. М. Мелетинскийдин “Происхождение героического эпоса. Ранние формы и археологические памятники” деген эмгектеринде терең изилденген.

Кыргыз фольклорундагы улуттук салттар, үрп-адаттар этнопедагогикалык булак катары советтик этнограф С. М. Абрамзондун XX кылымдын 30-жылдарынан тартып кыргыз жерине келип жазып кеткен “талаа материалдарынын” негизинде жазган эмгектеринин тандалма китебинде ар тараптуу чагылдырылган. Бул тармакта И. Б. Молдобаев тарыхый-этнографиялык багыттагы эмгектерин калтырып кетти

Этнографиялык изилдөөлөрдө улуттук оюндар, элдик билимдер, руханий Кыргыз фольклористикасында оозеки чыгармаларга анализ берүү, алардын идеяларын, темаларын, образдарын талдоо сөзсүз түрдө ошол чыгармалардын педагогикалык маданияттагы ордун көрсөтүү менен байланышат. Бул жагынан Манастаануу илиминин чоң илимий-теориялык базасы түзүлгөн. “Манас” эпосу боюнча алгачкы корголгон (1963) кандидаттык диссертацияны С. Мусаев жазган. Э. Абдылдаевдин “Манас” эпосунун тарыхый өнүгүшүнүн негизги этаптары”, “Кыргыз фольклорунун тарыхынан”, “Манас” эпосунун историзми”, М. Борбугуловдун “Манас” эпосу: башаттары, эволюциясы”, Р. Сарыпбековдун «Алмамбеттин образынын эволюциялык өнүгүшү», “Манас” эпосунун баатырдык мотивдеринин эволюциясы», Р. З. Кыдырбаеванын “К проблеме традиционного и индивидуального в эпосе “Манас”, “Генезис эпоса “Манас”, “Сказительское мастерство манасчи”, “Манас” эпосун комплекстүү изилдөө маселелери”, “Эпос “Манас”: Генезис. Поэтика. Сказительство”, А. Жайнакованын “Семетей” эпосунун тарыхый-генеалогиялык негизи», О. Соороновдун “Манас” трилогиясындагы эпикалык окуялардын сүрөттөлүш өзгөчөлүктөрү”, А. Сыдыковдун «Манас» эпосундагы баатырдык мотивдер» ж.б. эмгектери жазылган. Кыргыз фольклор таануу илиминде жөө жомоктор тууралуу С. Байкожоевдин, санжыра жөнүндө С. Закировдун, кенже баатырдык эпостор тууралуу Ж. Субанбековдун, “Манас” эпосу боюнча А. Акматалиевдин китептери биздин иштин методологиялык таянычтарын түздү.

Кыргыз фольклорунун педагогикалык функциясын изилдөө орус этнографтарынын, географтарынын, адабиятчыларынын эмгектеринен башталган. Бул багытта Г. Н. Волковдун өз орду бар, ал Ч. Айтматовдун “Ак кеме” повестин чуваш тилине которуу максатында Ысык-Көлдө эл арасында бир айдан ашык жашап, “Созвездия земли” деген макала жазып, аны ушундай эле атылыштагы китебине киргизген. Ошол жерде кыргыздарда улуулардын кичүүлөргө таасири аябай күчтүү экендигин, бул тарбиянын натыйжасы болорун белгилеп, кыргыздардын элдик педагогикасында сыймыктана турган нерселер аксакалды урматтоо, эмгекчилдик, досчулук, Ата журт үчүн сыймыктануу жана аны сүйүү, улуттук баалуулуктар үчүн мактаным жана интернационализм деп айтып, бул сапаттар эл тарабынан “Манастан” тартып Чыңгыз Айтматовго чейинки адабияттар аркылуу өткөрүлүп келгендигине басым жасайт. Анын “Письма о Манасе” деген макаласы эпостун педагогикалык баалуулугун аныктап берген методологиялык таяныч катары көптөгөн эмгектердин теориялык базасын көрсөтөт.

“Патриотизм, – деп жазат Г. Н. Волков, – бул эң биринчи кезекте бир тууган табиятты кумарлана сүйүү. Бул сүйүү ызы-чууну да, кыйкырып-өкүрүүнү да талап кылбайт. Булат Окуджава айткандай, патриотизм – назик жана ички купуя бир сезим. Ооба, чыныгы сезим бирөөлөргө көрүнүш үчүн болбойт, ал көкүрөктө ыйык сакталган, дилде терең уюган, жүрөктө жүргөн нерсе”. [Волков, Г.Н. Этнопедагогика [Текст] / Г.Н.Волков. – М.: Академия, 2000. – 174 с.]

“Манас” эпосунун эл педагогикасындагы белгилүү көрүнүш экендигин алгач изилдеген окумуштуу Т.Ормонов. Анын “Семья и школа” журналына жарыяланган “Мудрые заповеди народа” деген макаласы, «Советская педагогика» журналына басылган “Советская педагогика” журналына басылган “Педагогическая пансофия киргизского народа” деген эмгеги ошол кездеги жалпы союздук деп аталган педагогикалык коомчулукка кыргыз элинин уникалдуу фольклордук мурасын тааныштырууда өзгөчө орунда турган. Ал Казань шаарында “Педагогические воззрения древних киргизов (по эпосу “Манас”)” (1972) аттуу темада кандидаттык диссертациясын коргойт жана анда кыргыздардын патриоттук тарбиялоо салттары жана тажрыйбалары ар тараптуу чагылдырылат. Бул окумуштуунун кыргыз этнопедагогикасына кошкон салымы – советтик тоталитардык түзүлүш улуттук баалуулуктарды көп сөз кылдырбай, башка улуттарды улуу орус элинин артынан гана жүрүшү керек деген саясаттан суурулуп чыгып, “Манас” эпосу кыргыз элинин педагогикалык баалуу салттарын илимий коомчулукка далилдеп бергендигинде.

“Манас” – кыргыз фольклору гана эмес, кыргыз педагогикасы экендиги С. Байгазиевдин эмгектеринде ырааттуу изилденип келет. Анын “Манас” эпосундагы баланы эркин тарбиялоо философиясы”, “Манас” эпосундагы өнөр-билим педагогикасы”, “Манас” эпосунун руханий, адептик-философиялык, патриоттук улуу дөөлөттөрү жана педагогикалык асылнарктары”, “Улутум – кыргыз, урааным – Манас”, “Манастын” ата-эне жөнүндөгү этнопедагогикалык осуяты”, “Бала Манастын инсан катары калыптанышына эмгек тарбиясынын ролу” ж.б. эмгектеринде эпостун педагогикалык асылнарктарына комплекстүү этнопедагогикалык иликтөө жүргүзүлөт. Ошол комплекстүү изилдөөгө Манастын патриоттук идеясы, баатырдык мотивдердин эволюциясы, Бакай менен Кошой, Каныкей менен Чыйырды, Акбалта менен Жамгырчы ж.б. каармандардын педагогикалык ишмердүүлүгүнүн ыкмалары, жолдору жана каражаттары, эпостогу Мекен жана эл биримдиги, интерноционализм, блингивизм темасы кирет. Окумуштуу кыргыздардын эмгек тарбиясы, руханий-адептик тарбия, дене тарбиясы, патриоттук тарбия, акыл-эс тарбиясы, эстетикалык тарбия тууралуу идеяларын эпоско байланыштырып кенен изилдөөлөрдү жүргүзгөн. А. Э. Измайловдун “Народная педагогика: Педагогические воззрения народов Средней Азии” деген китеби кыргыз эл педагогикасын, анын ичинде макал-ылакаптарды изилдеп, аларды казак, түркмөн, тажик, өзбек элинин педагогикалык маданияты менен салыштырууда чоң эмгек болгон.

А. Алимбеков болочок мугалимдерди этнопедагогикалык жактан даярдоо боюнча 1990-жылы кандидаттык жана 2010-жылы доктордук диссертацияларын жактаган, анын “Кыргыз элинин билим берүү салттары”, “Кыргыз этнопедагогикасы” аттуу китептери жарыяланган. Ошол китептерде фольклор кыргыз этнопедагогика илимине негизги булак болгондугу көрсөтүлөт. Окумуштуу “Манас” эпосундагы эне тилинин жана тарбиялоонун культу, кыргыз эпосу менен “Деде Коркут” дастанынын тарбиялык идеяларындагы жалпылыктар элдик макал-ылакаптардын тарбиялык табияты, фольклордун кыргыздардын этноэстетикалык жана этнопедагогикалык орду, эпос жана мугалимдерди даярдоо, “Манастагы” географиялык билимдер, “тарбия” түшүнүгүн туюндурган концепттер, лексикалык-фразеологиялык сөз курамдары, эпостогу педагогикалык ойлордун феномени, салттуу педагогикалык терминдерди жана түшүнүктөрдү изилдөөнүн булагы катары “Манастын” эне тилин байытуудагы орду тууралуу биздин ишке методологиялык таяныч боло турган эмгектерди жазган. Ал элдик педагогиканын негизинде патриоттуулукка тарбиялоо боюнча көз караштардын өнүгүш эволюциясын да изилдеп чыккан.

Элдик фольклордук мурастарды, анын ичинен акын-демократ Тоголок Молдонун чыгармаларынын, арман ырларынын, кошоктордун педагогикалык мааниси тууралуу Ж. И. Койчумановдун, К. Акиевдин чыгармачылыгындагы этнопедагогикалык идеялар боюнча А. Т. Калдыбаеванын кандидаттык диссертациясы жазылган. С. К. Рысбаев кыргыз балдар фольклорунун педагогикасын ар тараптуу изилдеген окумуштуу, анын 2006-жылы “Кыргыз башталгыч мектептеринде адабиятты окутууну этнопедагогикалык негизде өркүндөтүү (улуттук балдар фольклорунун материалдарына таянуу менен)” деген темада докторлук диссертациясы коргологон. А. Ж. Муратов кыргыз фольклорунун педагогикалык табиятын, “Манас” эпосундагы элдик билимдерди жана тажрыйбаларды изилдеп жазган.

Жогорудагы адабияттардын анализи жалпысынан төмөнкүлөрдү көрсөттү:

1. Кыргыз фольклористикасы, этнографиясы, философиясы бир катар изилдөөлөрүндө элдик оозеки чыгармачылыктагы педагогикалык көз караштар тууралуу пикирлерди айткан.

2. Фольклор элдин тагдыры, турмушу, идеалы менен терең байланыштуу болгондуктан көптөгөн чыгармаларда (залкар эподеядан тартып, бир саптан турган макал-ылакаптарга чейин) эл-жерди сүйүү, коргоо жана мекендин азаттыгы тууралуу патриоттук ойлор айтылып, алар жаштардын патриоттук сезимдерин козгоого системалуу түрдө кызмат кылып келген.

3. Элдик чыгармачылыкты жаратуучу жана таратуучу: манасчылар, жомокчулар, төкмөлөр, санатчылар, дастанчылар, чечендер, куудулдар, кошокчулар, күүчүлөр ж.б. таланттуу инсандар калк арасында болуп, балдар жана жаштар менен түздөн-түз, бетме-бет педагогикалык насааттарын,

улуулук нускаларын айтып берип, ал сөздөрдүн таасири азыркыдай массалык маалымдоо каражаттары жок кезде өзгөчө таасирдүү болгон.

4. Кыргыз элдик фольклору патриот адамдын кыргыздык моделин жараткан жана анын өрнөктүү үлгүсү кайра ошол эл арасына таратылган.

Экинчи бап “Изилдөөнүн материалдары жана методдору” деп аталат. Бул главада берилген *диссертациялык изилдөөнүн негизги материалдары катары* орто мектептердин кыргыз адабияты сабактарында, класстан тышкаркы окутууда, тарбиялык сабактарда үйрөнүлүүчү фольклордук чыгармалар эсептелет. Ошол элдик оозеки мурастардагы, анын ичинде баатырдык эпостордогу, макал-ылакаптардагы, санат-насыят ырларындагы элди сүйүү, элдик салттарды урматтоо, Ата мекенди коргоо, эне тилин барктоо сыяктуу муундардан муундарга өтүп келе жаткан идеялар азыркы окуучулардын патриоттук сезимдерин жогорулатууга, алардын патриот инсан болуп тарбияланышына таасир этет. Кыргыз фольклорун жыйноочулар жана изилдөөчүлөр бул багытта бизге абдан бай материалдарын калтырды жана алар азыркы мектепте патриоттук тарбиялоонун мазмунун байытат.

Изилдөөнүн объекти: азыркы шартта мектеп окуучуларын патриоттук тарбиялоо процесси.

Изилдөөнүн предмети: кыргыз фольклорунун идеяларын мектеп окуучуларын патриоттуулукка тарбиялоо процессинде ишке ашыруунун педагогикалык мүмкүнчүлүктөрү.

Диссертациялык изилдөөдө *колдонулган методдор*, анын ичинде фольклордук материалдарды анализдөө методу (контент-анализ; структуралык-семиотикалык анализ), герменевтикалык метод фольклордук тексттердин идея-темасын, проблематикасын туура түшүнүүгө жана каармандардын иш-аракеттеринин динамикасын интерпретациялоого мүмкүнчүлүк түзүп берди. Чыгармалардагы ыймандык-патриоттук идеялар жогорудагыдай анализ жүргүзгөндөн кийин бир кыйла терең ачылып, азыркы балдар өздөштүрүүгө тийиш болгон баалуулуктары аныкталды. Билим берүү процессиндеги патриоттук тарбиянын жүрүшү, анын тажрыйбалары мугалимдердин иш-аракеттерин жана мектеп документтерин үйрөнүү методу аркылуу тастыкталды.

2.1-таблица. – Диссертацияны жазууда колдонулган негизги методдор жана алардан күтүлгөн жыйынтыктар

Илимий изилдөөдө колдонулган негизги методдор жана күтүлгөн айрым жыйынтыктар	
Методдор	Жыйынтыктар
Фольклордук чыгармаларды үйрөнүү жана жыйынтыктоо	Кыргыз элинин оозеки чыгармачылыгында патриоттук тарбиялоо боюнча педагогикалык

	идеялардын чыгылдырылышы аныкталды.
Тарыхый материалдарды үйрөнүү жана жыйынтыктоо	Элдин башынан өткөн оор учурлардагы тарыхта жашап өткөн инсандардын патриоттук иш-аракеттери, жүрүм-турумдары каралды.
Этнографиялык эмгектерди үйрөнүү жана пайдалануу	Кыргыздардын үрп-адаты, салты, жөрөлгөлөрү аркылуу патриот инсандарды кантип тарбиялагандыгы, андай тарбиянын этнографиялык каражаттары изилденди.
Элдик фольклордук чыгармаларды балдарды патриоттук тарбиялоо процессинде пайдалуу боюнча илимий-теориялык (философия, педагогика, психология, этнография, адабияттаануу) эмгектерди талдоо жана жалпылоо	Изилдөөнү аргументтүү жүргүзүү үчүн теориялык-методологиялык эмгектер аныкталды, изилдөөбүздүн илимий-теориялык базасы бекемделди жана ишенимдүү болду.
Эл менен аңгемелешүү	Изилдөөдө коюлган теориялык ойлор жеке адамдардын тагдыры менен бекемделди
Нормативдик материалдарды үйрөнүү	Мектепте жана мектептен тышкаркы мекемелерде окуу стандарттарын, окуу программаларын, окуу китептерин, класстык журналдарды ж.б. нормативдик документтерди үйрөнүү диссертациянын коюлган максат-милдети менен байланыштырылды, кайсыл материалдарды үйрөнүү керектигин көрсөтүп берди.
Мугалимдерден, окуучулардан анкета алуу, аларды оозеки сурамжылоо, тест жүргүзүү	Фольклордук чыгармаларга окуучулардын кызыгуулары, кабыл алуулары жана азыркы жаштарга алардын таасирин күчөтүүнү активдештирүү жолдору аныкталды

Биз изилдөөбүздүн айрым методдорун кайсыл учурда, кандайча колдонгонубузга диссертацияда токтолуп өттүк. Бүгүнкү мектеп окуучуларын фольклордук чыгармалар аркылуу патриоттуу тарбиялоо процессинин мазмуну көз караштык дөөлөттүк, когнитивдик (таанымдык), жүрүм-турумдук компоненттер жана алардын системалуу байланыштары аркылуу гана оптималдуу ишке ашырылары аныкталды. Кыргыз элдик оозеки

чыгармаларында патриоттуулукка тарбиялоо идеялары жана тажрыйбалары көптөгөн кылымдарды басып өткөн татаал процесс, тарбиялоонун бул түрү тарбиянын башка түрлөрү (адептик, акыл-эс, дене-бой, эстетикалык ж.б.) менен тыгыз байланышат. Көркөм адабиятка таянып патриоттук тарбиялоонун мазмундук жана процессуалдык маселелери төмөнкүдөй *принциптерди* жетекчиликке алганда өзүнүн оптималдуулугун көрсөтөрү айкындалды: системдүү-иш-аракеттик мамиле; адабий каармандардын мекенчилдик үлгүсүнө таянуу; патриоттуулукка тарбиялоо ишин бүгүнкү коом турумушунун практикасы, бала жашаган социумдун өзгөчөлүктөрүнө шайкеш уюштуруу; инсан таламдуу мамиле кылуу; фольклордук мурастардын патриоттук дөөлөттөрүн өздөштүрүүдөгү аң-сезимдүүлүк жана активдүүлүк принциби.

Бул максаттарды ишке ашыруу үчүн *педагогикалык бир нече шарттардын* болушу көрсөтүлдү, алар: биринчиси, мугалимдердин жана тарбиячылардын улуттук фольклор, фольклордун табияты, фольклордун тектери, түрлөрү жана жанрлары, фольклордун профессионалдык жазма адабияттан айырмаланып турган спецификасы тууралуу адабий-теориялык компетенттүүлүккө ээ болушу; экинчиси, мугалимдердин жана тарбиячылардын улуттук фольклордогу патриоттук идеяларды «көрө билиши» жана аны окуучуларга «көрсөтө билиши»; үчүнчүсү, мектепте фольклордук чыгармалар окутулган предметтерде, биринчи кезекте, кыргыз адабиятында, билим берүү менен тарбиялоону биримдикте алып баруу шарты; төртүнчүсү, фольклордук материалдардын негизинде окуучуларды патриоттук тарбиялоо процессин класстан тышкаркы окууларда, мектептен тышкаркы иштерде үзгүлтүксүз пайдалануу.

Улуттук фольклордун негизинде окуучулардын патриоттук тарбия алышынын критерийлери төмөнкүлөр менен байланышат: патриоттук идеясы күчтүү чыгармаларды окууга көбүрөөк кызыгуусу; «патриот», «патриоттук сезим» жана «патриоттук тарбия» түшүнүктөрүнө толук баа берүүсү; Ата Журттун, туулган жерин, улуттук салттарын, эне тилин сактоо жана өркүндөтүү үчүн зарыл болгон компетенттүүлүктөрүнүн өзүндө калыптангандыгы ж.б. Окуучуларды элдик оозеки чыгармалар аркылуу патриоттук тарбиялоонун эффективдүү методдору катары бул *методдор* көрсөтүлдү: текстти адабий-теориялык, лингвистикалык талдоо; каармандардын салыштырып талдоо; аңгемелешүү; драма; дил баян жазуу; класстер түзүү; дискуссия; сабак-сот; сабак-сахна ж.б.

Жалпы эле фольклордук чыгармаларды үйрөтүү процессинде окуучулардын патриоттук сезимдерин жогорулатуу үчүн мугалимдер жана тарбиячылар көңүл буруучу *негизги факторлор*: элдик чыгармалардагы патриоттук идеяларды алып чыккан эпизоддордун, каармандардын, поэтикалык жалындуу сөздөрдүн кыргыз элдик педагогикасынын салттары, баалуулуктары менен байланышы; элдик чыгармалардагы патриоттук идеяларды алып чыккан эпизоддордун, каармандардын, поэтикалык жалындуу сөздөрдүн бүгүнкү күндөгү актуалдуулугу; фольклордогу

патриоттук идеяларды азыркы жаштарды тарбиялоодогу педагогикалык мүмкүнчүлүктөрү.

“Манас” эпосунда жана баатырдык кенже эпостордо (“Курманбек”, “Эр Солтоной”, “Эр Табылды”, “Жаңыл Мырза”, “Жаныш, Байыш” ж.б.) жана дастандарда балдарды патриот кылып жаштайынан тарбиялоонун ар түрдүү баскычтары, усулдары, факторлору, элдик тарбиялоонун бай салттары чагылдырылган. Аны төмөнкү 2.2-таблицадан көрөбүз.

2.2-таблица. – Патриот каармандын калыптануусунун баскычтары, факторлору

№	Элдик тарбиянын баскычтары, усулдары жана факторлору	Көрсөткүчтөрү
1.	Патриот баланын төрөлгөнгө чейинки кырдаал	Элин жоо басканы; ата-энесинин балалуу боло албай жүрүшү; балалуу болуу үчүн сыйынуулары, ырымдарды аткарышы
2.	Патриот баланын төрөлүшү	Энесинин толгоосунун өтө катуу келиши; баланын жарыкка чыга албай кыйналышы; бир колуна кан кармап түшүшү
3.	Патриот баланын балалык кези	Тентек болушу; жигит курашы; аскердик өнөргө 7-8 жаштан аралаша башташы; өзүнө мине турган ат тандашы; уруша турган жоо издей башташы
4.	Патриот баланын жигиттик кези	Жоо жарактарын пайдаланууну толук өздөштүрүүсү; ким дос, ким кас экендигин толук ажырата алуусу; аксакалдар менен сүйлөшүп, өзүнө патриоттук идеяларды топтошу
5.	Баатырдык үйлөнүү	Болочоктогу жубайын башка элден, алыс жерден издеши; зайып болор аял менен кылыч же сөз менен беттешип, анан табышы ж.б.

Жалпысынан, бул главада эпостун материалдары жана диссертациялык ишти жазууда колдонулган принциптер жана методдор туура табылгандыгы аныкталды.

Үчүнчү глава «Фольклордук мурастар аркылуу мектеп окуучуларын патриоттук тарбиялоо боюнча эксперименттин уюштурулушу жана жыйынтыктары» деп аталып, анда педагогикалык тажрыйбанын максат-милдеттери, этаптары көрсөтүлөт. Изилдөөнүн эксперименталдык базалары катары төмөнкү билим берүү уюмдары алынды: Ош облусунун Кара-Суу шаарындагы В. И. Ленин атындагы №66 орто мектеби, Ош облусунун Кара-Суу шаарындагы Балдар чыгармачылык борбору, Ош шаарындагы “Жетиген” мектеп-лицейи, Бишкек шаарындагы №93 жалпы орто билим берүү мектеби, Бишкек шаарындагы №40 жалпы

орто билим берүү мектеби, Бишкек шаарындагы Балдар чыгармачылык борбору.

Биринчи аныктоочу этапта жогорудагы аталган билим берүү уюмдарынын 5-8-класстарындагы 455 окуучу, 36 мугалим-тарбиячы менен иш жүргүздүк. Аныктоочу эксперименттин логикасына ылайык бул этапта окуучулардын фольклордук чыгармалардагы патриоттук идеяларды кабыл алуу, өздөштүрүү жана турмушунда пайдалана алуу компетенттүүлүктөрү текшерилди.

3.1-таблица. – Фольклордук чыгармалардагы патриоттук идеяларды өздөштүрүүнүн деңгээлин аныктоо боюнча сурамжылоого катышкан мектептер, класстар, окуучулар (мында класстар текшерүү жана эксперименталдык болуп бөлүнө элек)

№	Мектептердин аталыштары	Класстар (окуучулардын саны)			
		V-VI	VII	VIII	Бардыгы
1.	Кара-Суу шаарындагы В. И. Ленин атындагы №66 орто мектеби	36	28	16	80
2.	Кара-Суу шаарындагы Балдар чыгармачылык борбору	24	21	18	63
3.	Бишкек шаарындагы №93 жалпы орто билим берүү мектеби	32	34	28	94
4.	Бишкек шаарындагы №40 жалпы орто билим берүү мектеби	22	26	27	75
5.	Бишкек шаарындагы Балдар чыгармачылык борбору	22	24	19	65
6.	Ош шаарындагы “Жетиген” мектеп-лицейи	26	28	24	78
Бардыгы: 4 мектеп, 2 БЧБ		162	161	132	455

Аныктоочу этапта алынган бул маалыматтар ар түрдүү аймактардагы ар түрдүү билим берүү уюмдарындагы окуучулардын фольклордук чыгармалардагы патриоттук идеяларды кабыл алуу, өздөштүрүү жана турмушунда пайдалана алуу компетенттүүлүктөрүн текшерүү үчүн жүргүзүлдү. Ал мезгилде окуучулар контролдук жана эксперименталдык класстарга (топторго) бөлүнө элек болчу.

Сурамжылоого V-VI класстардан 162 окуучу, VII класстардан 161 окуучу, VIII класстардан 132 окуучу, жалпысы 455 окуучу катышты. IX-XI класстардын кыргыз адабияты программасына улуттук фольклордун чыгармалары киргизилбегендиктен ал класстарды сурамжылоого жана кийинки эксперименттерге катыштырган жокпуз. Бул сурамжылоо менен

экспериментке жана биздин изилдөөгө зарыл болгон төмөнкүдөй милдеттерди аныктап алуу максаты көздөлдү:

- окуучулардын фольклордук чыгармалардын табиятын түшүнүү деңгээли;

- балдардын патриоттуулук тууралуу түшүнүктөрү;

- окуучулардын каармандардын патриоттук сапаттарын түшүндүрө алышы;

- окуучулардын фольклордук мурастардагы патриоттук идеяны түшүнө жана түшүндүрө алуу компетенттүүлүгү;

- окуучулардын турмуштагы, айлана-чөйрөдөгү патриоттуулук тууралуу көз караштарынын деңгээли ж.б.

Мына ушул көрсөткүчтөр биздин ишти кайсыл багытта өркүндөтүү зарылдыгын көрсөттү. Тажрыйба жүргүзүү үчүн топторго бөлүп алдык. Биринчи топ – байкоо тобу (БТ), экинчи топ – эксперименттик топ (ЭТ). Эки топко окуучуларды бирдей санда тандадык. БТ – 240 окуучу, ЭТ – 240 окуучу. Муну менен педагогикалык эксперименттин экинчи калыптандыруучу (формирующего) этабы башталды. БТ тобун мурдагы эле мугалимдери, тарбиячылары окутуп, тарбия берип жатты, ал эми экинчи топко (ЭТ) экспериментатор мугалимдер менен бирге иштеп чыккан методикалык ыкмаларды, жолдорду жана каражаттарды сунуштадык. Алар: фольклордук чыгармаларды жаңы интерактивдүү технологиялар менен окутууну өркүндөтүү; фольклордук чыгармалардын тексттин сөзсүз бир нече жолудан окуу; тарыхый сөздөрдү, архаизмдерди түшүндүрүү боюнча сөздүк жумуштарын көп жүргүзүү; балдардын чыгармачылык менен иштөөсүнө мүмкүнчүлүк жаратуу; экспериментатор мугалимдерге фольклордун теориясы жана тарыхы боюнча эмгектерди сунуштоо; айтыш сыяктуу фольклордук мурастар менен кеңири таанышып турууга шарт түзүү; балдарга патриоттук тарбия берүүчү иш чараларды тез-тез жүргүзүп туруу; окуу программасына, окуу китептерине айрым бир өзгөртүүлөрдү киргизип алуу; класстан тышкары окууга фольклордук материалдарды кошумча сунуш кылуу; патриоттуулукка үндөөчү каармандар тууралуу дил баян, доклад, долбоор жазуу; фольклордук мурастарды окуучуларга тереңирээк жеткирүү үчүн заманбап технологияларды (слайд, кино, телевидение, анимация, мультимедия, роликтер, интерактивдүү оюндар ж.б.) кеңири колдонуу.

Көздөгөн милдеттерге, максатка жетүү үчүн фольклордук чыгармаларды окуучуларга жеткирүүнүн оптималдуу методдорун жана каражаттарын тандап алдык. Алар: фольклордук текстти тарыхый окуялар менен байланышта интерпретациялоо; тексттин негизинде патриот каармандардын бейнесин иллюстрациялоо, сүрөт тартуу; тексттин негизинде кыргыз элинин патриоттук тарбиялоосу жөнүндө аңгемелешүү; тексттин негизинде кыргыз элинин патриоттук тарбиялоосу жөнүндө талкуулар, диспут уюштуруу; тексттин негизинде дил баян, эссе, макала, доклад ж.б. жазуу ишмердүүлүктөрүн жүргүзүү; балдар билген патриот инсандар тууралуу аңгемелешүү; тексттерди көркөм окуу, комментарийлеп окуу,

артисттердин окуусун угуу; акындардын аткаруусундагы фольклордук чыгармаларды угуу; фольклордун негизинде даярдалган спектаклдерди, фильмдерди көрүү; этикалык аңгемелешүү; рефлексия методдору; концептуалдык карта түзүү; класттер түзүү; драма методу; долбоорлоо; сабак-сот методу ж.б.

Окуучулардын патриоттук көз караштарын калыптоодо, алардын мекен сүйөрлүк сапаттарын өстүрүүдө *интеграцияланган окутуунун* мүмкүнчүлүгү чоң экендигин биз практикадан байкадык жана бул багытта экспериментатор мугалимдер менен бир катар сабактарды жүргүздүк. Алар кыргыз адабияты менен музыка сабагын интеграциялоо ыкмасында “Оп майда”, “Бекбекей”, “Шырылдаң” деген ырларды окутуу, сабактарда комуз күүлөрүн пайдалануу. Сабакта комуз күүлөрүн пайдалануу окуучулардын адабий жана музыкалык, жалпысынын эстетикалык табитин жогорулатуу менен бирге эле тарых, адеп, мекен таануу, музыка сабагына өтүлгөн материалдар кайталанылып, элибиздин тарыхый-маданий улуу мурасы болгон комузга, комуз күүлөрүнө, элдин руханий мурасына карата окуучулардын патриоттук шыктануусу жогорулайт.

Эксперимент иштеринин *үчүнчү этабында* педагогикалык тажрыйбанын жыйынтыгын чыгардык. Эксперименталдык топтордо жүргүзүлгөн айрым чыгармачылык иштер төмөнкүлөр болду: кыргыз элдик оозеки чыгармачылыктагы патриоттук идеядагы макалдарды табуу; “Манас” эпосундагы каармандардын баатырдык сапаттарын аныктоо; кенже баатырдык эпостордогу (“Курманбек”, “Эр Табылды”) башкы каармандардын мүнөзүн, аракеттерин талдоо; тексттерден патриотизмди чагылдырган саптарды табуу; фольклордук тексттердеги патриоттуулук идеялар менен азыркы турмушту салыштыруу ж.б.

Бул тапшырмалардын жыйынтыгы бир нече критерийлер менен текшерилди (3.2-таблица).

3.2-таблица. – Окуучулардын кыргыз фольклорундагы патриоттук идеяларды өздөштүрүү боюнча билим деңгээлинин көрсөткүчтөрү, компетенттүүлүктөрү жана алардын критерийлери (10 баллдык баалоо системасы аркылуу)

№	Деңгээлдер	Чен-өлчөмдөрү (критерийлери)
1.	Жогорку (7-10 балл)	Окуучулардын окулган чыгармалардагы патриоттук идеялар боюнча түшүнүктөрүнүн толук болушу; чыгармалардын ичиндеги патриоттук ойдогу айрым саптарды, куплеттерди жатка толук айта алышы; оозеки жана сүйлөө кебинде окулган чыгармалардагы патриоттук идеяларды колдоно алышы ж.б.
2.	Ортоңку (4-7 балл)	Окуучулардын окулган чыгармалардагы патриоттук идеялар боюнча түшүнүктөрүнүн анчалык толук болбошу; чыгармалардын ичиндеги патриоттук ойдогу айрым саптарды, куплеттерди жатка толук айта албай

		калышы; оозеки жана сүйлөө кебинде окулган чыгармалардагы патриоттук идеяларды толук колдоно албашы ж.б.
3.	Төмөнкү (4 баллдан төмөн)	Окуучулардын окулган чыгармалардагы патриоттук идеялар боюнча түшүнүктөрүнүн жоктугу; чыгармалардын ичиндеги патриоттук ойдогу айрым саптарды, куплеттерди жатка айта албашы; оозеки жана сүйлөө кебинде окулган чыгармалардагы патриоттук идеяларды колдоно албашы ж.б.

Ошондо калыптандыруучу эксперимент учурунда кыргыз элдик оозеки чыгармачылыктагы патриоттук идеяларды өздөштүрүү боюнча көрсөткүчү төмөнкүдөй болду (3.3-таблица).

3.3-таблица. – Текшерүүчү (жыйынтыктоочу) экспериментте окуучулардын элдик оозеки чыгармачылыктагы патриоттук идеяларды табуу боюнча билимдеринин жана компетенттүүлүктөрүнүн көрсөткүчтөрү (% менен)

Байкоо тобу (БТ)			Эксперименттик топ (ЭТ)		
Төмөнкү	Ортоңку	Жогорку	Төмөнкү	Ортоңку	Жогорку
30%	51%	19%	24%	49%	27%

Эксперименттин үчүнчү – *текшерүүчү, же жыйынтыктоочу этабында* кыргыз элдик оозеки чыгармачылыктагы патриоттук идеялар аркылуу окуучуларды патриоттук тарбиялоону ишке ашыруу боюнча биз түзгөн моделдин практикага жарактуулугу текшерилип, далилденип, синтез-анализ, салыштыруу, баалоо, тактоо жана такталган маалыматты дагы бир жолу математикалык-статистикалык жол менен аныктоо методдору колдонулду. Мында деңгээлдерди аныктоонун *критерийлери (чен-өлчөмдөрү)*: фольклордук текстти түшүнүү маданияты; окулган чыгарманын идеясын, темасын, мазмунун түшүнүүсү; каармандын патриоттук сапаттарын мүнөздөй алышы; патриоттук чакырыктарды талдай алышы; чыгармадагы патриоттук маанидеги көркөм сөз каражаттарын түшүнүүсү жана талдоосу; фольклордук чыгарманы жанрларга (жомок, дастан, табышмак, поэма ж.б.) ажыратуу; фольклордук чыгарманы кеңири жана кыскартылган пикир айта билүүсү; окулган чыгарманы башка чыгармалар менен салыштыруу; окуган чыгарма боюнча ар кандай деңгээлде жөнөкөй жана татаал план түзүү алуусу; патриоттук идеядагы чыгарманын негизинде макала, эссе, баяндама, доклад, дил баян жазуу; патриоттук идеядагы чыгарманын чакан үзүндүсүн жатка айтып берүү ж.б.

Окуучулардын кыргыз фольклордук чыгармаларынын негизинде *патриоттук тарбия алгандыгын бир топ критерийлер* менен текшердик (албетте, бул кыйын жана салыштырмалуу диагностикалоо болду): окуучулар менен аңгемелешип, алардын ой жүгүртүүлөрү анализге алынды; окуучулардын жазуу жумуштарын жана оозеки жоопторун анализдедик; бул

же тигил окуучу тууралуу мугалимдердин, ата-энелердин, коомчулуктун пикирлерин эске алдык; окуучулардын коомдук турмушка катышуусуна баа бердик ж.б.

3.4-таблица. – Окуучулардын фольклордук чыгармалардагы патриоттук идеяларды өз турмушунда колдонуу деңгээлинин болжолдуу көрсөткүчү (% менен)

Деңгээл	Байкоо тобу (БТ)		Эксперименттик топ (ЭТ)	
	Эксп. чейин (1-этап)	Эксп. кийин (3-этап)	Эксп. чейин (1-этап)	Эксп. кийин (3-этап)
Жогорку	11,2	12,3	10,6	18,5
Ортонку	50,2	56,1	53,7	52,0
Төмөнкү	38,6	31,6	35,7	29,5

Бул таблицадан көрүнүп тургандай – окуучулардын фольклордук чыгармалардын негизинде патриоттук тарбия алгандыгынын деңгээли байкоо тобунда жогорку деңгээл экспериментке чейин 11,2 пайыз болсо, эксперименттен кийин 12,3 пайыз болуп, өсүш 1,1 пайызды түзсө, эксперименттик топто 10,6 пайыздан 18,5 пайызга чейин өсүп, жогорулоо 7,9 пайызды түзгөн. Төмөнкү деңгээл болсо эксперименттик топто (мунун тескерисинче экспериментке чейинки 35,7 пайыз, эксперименттен кийин 29,5 пайыз болуп, 6,2 пайызга түшкөн. Бул көрсөткүч биздин эксперименттер сунуш кылган ыкмаларыбыз, каражаттарыбыз жана жолдорубуз орточо 6-8 пайызга эффективдүү экендигин далилдеди.

КОРУТУНДУ

Бул эмгек – улуттук фольклордук мурастар аркылуу азыркы окуучуларга патриоттук тарбия берүүнүн жолдорун, ыкмаларын, каражаттарын илимий-теориялык жактан негиздөөгө жана аталган ишмердүүлүктү чыгармачылык менен өркүндөтүүгө багытталган.

Изилдөөдө этнопедагогикалык, фольклористикалык эмгектердин табылгалары колдонулуу менен практикалык тажрыйбалар пайдаланылып, төмөндөгүдөй милдеттерди чечүүгө мүмкүнчүлүк түзүлдү:

Биринчи милдет фольклордук чыгармалардын элдик педагогикалык баалуулук экендигин, алардын азыркы ааламдашуу доорундагы таалим-тарбиялык функциясын аныктоону тереңдетүү жана теманын изилденишине, методологиялык таянычтарына обзор берүү болгондуктан, кыргыз элинин педагогикалык маданиятында оозеки көркөм чыгармачылык балдарды тарбиялоонун, анын ичинде патриоттук рухта тарбиялоонун бир булагы болуп келгендиги, элдик дастандар, жомоктор, макал-ылакаптар, санат-насыят ырлары калк турмушунун ажырагыс бир бөлүгү болуу менен кийинки муунду гармониялуу өнүктүрүүдө өзгөчө роль ойноп келгендиги белгиленүү менен мына ушул материалдык эмес байлыктар азыркы ааламдашуу

доорунда да педагогикалык мүмкүнчүлүгү кеңири руханий казына болуп эсептелери айкындалды. Патриоттук тарбиялоодо улуттук фольклордун зарылдыгын жана мүмкүнчүлүгүн аныктоо болуп, мында кыргыз фольклорундагы Ата журт үчүн күрөш, эли-жерин баскынчылардан бошотуу, тууган жерге кусалык, сагыныч аркылуу патриоттук тарбиялоонун мотивдери, эпостордогу патриоттук тарбиянын салттуу көрүнүштөрү, каармандардын патриоттук сапаттары, патриоттук жактан үлгү образдар азыркы жаштарга алардын жүрүм-турумуна граждандык милдеттин жогорку өрнөктөрүнүн рефлексия жасоого стимул берүүчү мүмкүнчүлүгү бар экендиги тастыкталды.

Экинчи милдет– кыргыз фольклорунун чыгармалары аркылуу окуучуларды патриоттуулукка тарбиялоонун моделин жана педагогикалык шарттарын иштеп чыгуу. Элдик оозеки чыгармачылыкты окуп-үйрөнүү процессинде окуучулар ата-бабалардын патриоттук сезимдеринин калыптанышы, турмуштагы орду сыяктуу баалуулуктар жөнүндө түшүнүккө ээ болот, мекендин, Ата журттун, туулган жердин, улуттук салттардын, жөрөлгөлөрдүн ар бир атуулдун инсан катары жетилүүсүндөгү функцияларын түшүнөт. Бул татаал ишмердүүлүктүн азыркы педагогикалык процесстеги модели инсандын көз караштык дөөлөттүк, когнитивдик (таанымдык), жүрүм-турумдук сапаттарынын биримдиги, аларды ишке ашыруунун принциптери, методдору катары аныкталды. Кыргыз фольклорунун чыгармалары аркылуу окуучуларды патриоттуулукка тарбиялоо ишмердүүлүгү мугалимдердин адабий чыгарманы талдоо методдору, окутуунун принциптери жана көркөм адабият аркылуу тарбиялоо жүргүзүү компетенттүүлүгүн биримдикте алып баруу шарты менен байланыштуу экендиги диссертацияда мисалдар менен көрсөтүлдү.

Үчүнчү милдет иштелип чыккан илимий натыйжаларды педагогикалык тажрыйба аркылуу текшерүү жана анын жыйынтыгынын негизинде илимий-практикалык сунуштарды иштеп чыгуу болгон. Эксперименталдык мектептерде жүргүзүлгөн сынактар кыргыз фольклорунун чыгармалары аркылуу окуучуларды патриоттук тарбиялоо ишмердүүлүгүндө көркөм текстти талдоо, интерпретация, аңгемелешүү, талкуу, диспут, рефлексия, текстти иллюстрациялоо, долбоор методу, сабак-сот, сабак-сахна, концептуалдык карта, кластер, аткаруучулардын чыгармаларын угуу жана талдоо, спектаклдерге жана кинолорго баруу ж.б. ыкмалар эффективдүү экендиги далилденди жана алар практикага сунушталды.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР:

1. Улуттук фольклордук мурастарды азыркы ааламдашуу доорунда тарбиялык булак катары окуп-үйрөтүүнү дагы тереңдетүү керек, бул жагында окуу программаларына, окуу китептерине материалдарды кеңири киргизүү зарыл.

2. Патриоттук тарбия боюнча илимий-теориялык жана методикалык багыттагы изилдөөлөрдү кеңири жүргүзүп, аларды мугалимдерге жеткирүү зарыл.

3. Кыргыз фольклорундагы патриоттук тарбия боюнча кыска сюжеттерден анимациялык жана көркөм фильмдерди, роликтерди тартуу, плакаттарды, альбомдорду чыгаруу – учур талабы.

4. Биздин изилдөөбүздө айтылган теориялык ойлорду жана сунуштарды практикада чыгармачылык менен колдонууну сунуш кылабыз.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН МАЗМУНУ төмөнкү эмгектерде чагылдырылды:

1. Батиров, А. Р. Кыргыз Республикасында эстетикалык циклдагы сабактарды окутуу маселелери [Текст] / А. Р. Батиров, К. Джакыпов // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. – 2022. – №3. – 66-72-бб. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=49804994>

2. Батиров, А. Р. Элдик эпостордун негизинде балдарды патриоттук тарбиялоо боюнча изилдөөнүн методдору [Текст] / А. Р. Батиров, А. Т. Калдыбаева // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. – 2023. – №3. – 21-28-бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=63860756>

3. Батиров, А. Р. Элдик оозеки чыгармаларды мектептерде окутуунун мазмуну жана компоненттери [Текст] / А. Р. Батиров // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. – 2023. – №3. – 28-35-бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=63860759>

4. Батиров, А. Р. Фольклордук чыгармалардын мектеп окуучуларын патриоттуулукка тарбиялоонун булагы катары изилдениш тарыхы [Текст] / А. Р. Батиров, А. Т. Калдыбаева // Alatoo Academic Studies. – 2023. – №3. – 49-56-бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=54881631>

5. Батиров, А. Р. Кыргыз этнопедагогикасында фольклордук чыгармалардын патриоттуулукка тарбиялоонун булагы катары изилдениши [Текст] / А. Р. Батиров, А. Т. Калдыбаева // Alatoo Academic Studies. – 2023. – №4. – 117-124-бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=59632469>

6. Батиров А. Ааламдашуу доорунда фольклордук мурастарды окуучуларды патриоттук тарбиялоо процессинде пайдалануу [Текст] / А. Р. Батиров, А. Т. Калдыбаева // Сборник материалов международной научно-практической конференции (Бишкек-Новосибирск, ноябрь 2023 г.) // Новосибирский государственный педагогический университет, Кыргызский государственный университет. – Новосибирск: НГПУ, 2023. – 55-64-бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=58503681>

7. Батиров, А. Р. «Патриот» жана «патриоттуулук» түшүнүктөрүнүн теориялык анализи [Текст] / А. Р. Батиров // Кыргызстандын Жарчысы. – 2023. – №1 (2). – 46-52-бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=58728680>

8. Батиров, А. Р. Патриоттук тарбиялоонун максаты, компоненттери жана принциптери [Текст] / А. Р. Батиров // Кыргызстандын Жарчысы. – 2023. – №1 (2). – 52-58-бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=58728686>

9. Батиров, А. Р. Баатырлардын эрдиги – балдарды патриоттук тарбиялоонун педагогикалык кодекси [Текст] / А. Р. Батиров // Наука. Образование. Техника. – 2023. – №3. – 237-243-бб. <https://www.researchgate.net/publication/377990819>

Батиров Азизбек Рузибаевичтин “Мектеп окуучуларын фольклордук чыгармалардын негизинде патриоттуулукка тарбиялоонун педагогикалык шарттары” аттуу темадагы 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык изилдөөсүнүн

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: фольклор, фольклордун педагогикасы, мектеп окуучулары, патриот, патриоттук тарбия, эпос, элдик педагогикалык маданият, этнопедагогика. педагогикалык негиздер.

Изилдөөнүн максаты: кыргыз элинин фольклордук мурастары аркылуу мектеп окуучуларын патриоттуулукка тарбиялоонун педагогикалык шарттарын аныктоо, аныкталган жоболорду жана сунуштарды педагогикалык тажрыйбада сынактан өткөрүү, алардын майнаптууларын мектеп практикасына киргизүү.

Изилдөөнүн объекти: азыркы шартта мектеп окуучуларын патриоттук тарбиялоо процесси.

Изилдөөнүн предмети: кыргыз фольклорунун идеяларын мектеп окуучуларын патриоттуулукка тарбиялоо процессинде ишке ашыруунун педагогикалык мүмкүнчүлүктөрү.

Изилдөөнүн методдору: адабияттарга теориялык анализ берүү; текстке контент-анализ, текстке структуралык-семиотикалык анализ; концептуалдык талдоо; герменевтикалык интерпретация ж.б.

Алынган натыйжалардын практикалык мааниси. Изилдөөнүн натыйжалары окуучуларды кыргыз фольклорунун негизинде патриоттуулукка тарбиялоонун теориялык жана практикалык жолдорун көрсөтүп берет, аларды мугалимдер жана тарбиячылар өз ишмердүүлүгүндө колдоно алат. Ошондой эле изилдөөнүн негизги материалдары жана сунуштары университеттердин педагогикалык багыттагы факультеттеринде болочок мугалимдерди даярдоодо, окуу программасын, окуу китептерин, методикалык колдонмолорду өркүндөтүп иштөөдө, мугалимдердин адистигин жогорулатуу ишмердүүлүктөрүндө пайдаланышы мүмкүн.

Колдонуу боюнча сунуштар. Изилдөөнүн практикалык материалдары жана методикалык сунуштамалары мектепке окуучуларынын билимин өркүндөтүүгө жардам берет. Ошондой мугалимдердин практикалык иштеринде колдонулат.

Пайдалануу чөйрөсү: Изилдөөнүн жыйынтыктары мектеп окуучуларында фольклордук чыгармаларды үйрөнүү аркылуу патриотизмди калыптандырууга багытталган билим берүү программаларын, окуу-методикалык колдонмолорду, тарбиялык иш-чараларды жана мугалимдердин квалификациясын жогорулатуу курстарын иштеп чыгууда колдонулушу мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

диссертационного исследования Батирова Азизбека Рузибаевича на тему: «Педагогические условия патриотического воспитания школьников на основе фольклорных произведений» на соискание степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования

Ключевые слова: фольклор, педагогика фольклора, патриот, патриотическое воспитание, школьники, эпос, народно-педагогическая культура, этнопедагогика, педагогические основы.

Цель исследования: определение педагогических условий патриотического воспитания школьников через фольклорное наследие кыргызского народа, апробация выявленных положений и рекомендаций в педагогической практике, внедрение их результатов в школьную практику.

Объект исследования: процесс патриотического воспитания школьников в современных условиях.

Предмет исследования: педагогические возможности реализации идей кыргызского фольклора в процессе патриотического воспитания школьников.

Методы исследования: теоретический анализ литературы; контент-анализ текста, структурно-семиотический анализ текста; концептуальный анализ; герменевтическая интерпретация и т. д.

Научная новизна полученных результатов: конкретизированы особенности фольклорных произведений как народной педагогической ценности; определены идеи патриотического воспитания в фольклорных произведениях и создана их необходимая на сегодняшний день основа; определены методы, принципы и пути патриотического воспитания школьников через устное художественное наследие кыргызского народа, т.е. разработана общая модель и условия; экспериментально проверена пригодность разработанной модели и педагогических условий, технологий для современной школьной практики.

Практическая значимость полученных результатов. Результаты исследования показывают теоретические и практические пути патриотического воспитания школьников на основе кыргызского фольклора, которые могут быть использованы учителями и воспитателями в своей деятельности. Также основные материалы и рекомендации исследования могут быть использованы при подготовке будущих учителей на факультетах педагогической направленности университетов, при разработке учебных программ, учебников, методических пособий, в деятельности по повышению квалификации учителей.

Рекомендации по использованию. Практические материалы и методические рекомендации помогут улучшить знания школьников, а также использоваться в практической деятельности учителей.

Область применения: Итоги исследования могут быть применены в разработке образовательных программ, учебно-методических пособий,

воспитательных мероприятий и курсов повышения квалификации для учителей, направленных на формирование патриотизма у школьников через изучение фольклорных произведений.

SUMMARY

of the dissertation research by Batirov Azizbek Ruzibaevich on the topic "Pedagogical foundations of patriotic education of schoolchildren based on folklore works" for the degree of candidate of pedagogical sciences in the specialty 13.00.01 – general pedagogy, history of pedagogy and education

Keywords: folklore, pedagogy of folklore, patriot, patriotic education, schoolchildren, epic, folk pedagogical culture, ethnopedagogy, pedagogical foundations.

The purpose of the research: to determine the pedagogical conditions of patriotic education of schoolchildren through the folklore heritage of the Kyrgyz people, to test the identified provisions and recommendations in pedagogical practice, to introduce their results into school practice.

The object of the research is the process of patriotic education of schoolchildren in modern conditions.

The subject of the research is the pedagogical possibilities of implementing the ideas of Kyrgyz folklore in the process of patriotic education of schoolchildren.

Research methods: theoretical analysis of literature; content analysis of the text, structural and semiotic analysis of the text; conceptual analysis; hermeneutical interpretation, etc.

The scientific novelty of the results obtained: the specifics of folklore works as a folk pedagogical value are specified; the ideas of patriotic education in folklore works are defined and their necessary basis is created today; methods, principles and ways of patriotic education of schoolchildren through the oral artistic heritage of the Kyrgyz people are determined, i.e. a general model and conditions are developed; the suitability of the developed model and pedagogical conditions, technologies for modern school practice.

The practical significance of the results obtained. The results of the study show theoretical and practical ways of patriotic education of schoolchildren based on Kyrgyz folklore, which can be used by teachers and educators in their activities. Also, the main materials and recommendations of the study can be used in the training of future teachers at the faculties of pedagogical orientation of universities, in the development of curricula, textbooks, teaching aids, in teacher training activities.

Recommendations for use. Practical materials and methodological recommendations will help improve the knowledge of schoolchildren, as well as be used in the practical activities of teachers.

Scope of application: The results of the study can be applied in the development of educational programs, teaching aids, educational activities and advanced training courses for teachers aimed at forming patriotism among schoolchildren through the study of folklore works.

